

ДИАЛЕКТНИ РАЗЛИЧИЯ

Сложните по своя характер различия между българските диалекти могат да бъдат категоризирани и представени в три основни рубрики. Описанието по-долу следва такъв модел.

В рубриката *Фонетика* се описва звуковата система на диалекта. Специално внимание е обърнато на застъпниците на основни старобългарски гласни, тъй като те очертават ясно разграничени ареали.

В рубриката *Ударение* се описват систематични различия в мястото на ударението в сравнение с книжовния език.

В рубриката *Морфология* се описват характерни отличителни черти на съществителните, местоименията и глаголите в сравнение с книжовния език.

* * * * *

ЮГОЗАПАДЕН: петрички

Петричкият говор, най-югозападният представител на югозападните говори в България, е представен в този сайт от селата Баскалци (Б), Горна Крушица (ГК) и Скрът (С). Много автори, включително съставителите на картата на Института за български език (http://ibl.bas.bg/bulgarian_dialects/) не отделят петрички от благоевградския говор. Поради това, че селата са доста далече от Благоевград, и поради това, че петричкият говор е разглеждан като отделен и преди (Стойков 1993: 159 – макар и той да отбелязва, че е „много близък“ до благоевградския), предпочетохме термина „петрички говор“.

Следва списък на особеностите на говора, базиран на текстовете от трите села, представени в сайта. Примерите са взети от текстовете.

Съкращения: с главна буква е означено населеното място, както е посочено по-горе; числото, което следва, показва номера на текста от това село (например ГК1 = Горна Крушица 1, С2 = Скрът 2), а след многоточието е номерът на реда в текста, където посочената форма се появява.

Фонетика:

- Ятовата гласна се явява като /e/ освен след съгласната /ц/, където се явява /a/.

Примери: *трѐбва* (Б1: 14), *намѐсто* (ГК1: 22), *нѐкой* (ГК1: 97), *млѐку* (Б1: 77) // *цадѝлка* (ГК2: 24), *ца̀л* (С2: 79)

Тъй като диалектът се намира близо до ятовата изоглоса, не е изненадващо, че спорадично се чуват форми с /ʔa/.

Пример: *гол'̀ами* (С2: 108)

- Голямата носовка се явява като /a/.

Примери: *рѐзлѝчѐвт* (Б1: 81), *ста̀на* (ГК2: 6), *ора̀т* (ГК2: 21), *пора̀чва* (С1: 22), *ва̀гле* (С3: 78)

- Големият ер се явява като /a/ или /o/ в корена и като /o/ в афикси и в члена за мъжки род единствено число.

Примери: *ла̀жеш* (С1: 43), *нав̀онка* (С1: 200) // *со̀пнеш* (Б1: 188), *со̀берѐме* (ГК1: 7), *како̀ф* (Б2: 17), *тако̀ф* (ГК1: 83), *пис̀ок* (С1: 162) // *балка̀но* (ГК3: 50), *лѐбо* (С1: 28)

- Малкият ер се явява като /e/.

Примери: *тѐмното* (ГК3: 23), *ошѐл* (С1: 38)

- Силабичното /р/ се явява като /ръ/, а силабичното /л/ - като /ъл/.

Примери: *тръсът* (Б1: 28), *врътїме* (ГК1: 22), *кръти* (ГК1: 38), *бръкат* (С2: 22), *дръвени* (С2: 32) // *измъзва* (Б1: 67), *въната* (ГК3: 37)

- Съгласната /х/ се запазва в краесловието и изпада в други позиции.

Примери: *нїх* (Б1: 215), *устрїгвѣх* (Б1: 189), *бѣа* (Б1: 206), *ударїх* (ГК1: 156), *нїх* (ГК2: 31), *одїх* (С1: 53) // *одї* (ГК1: 148), *лѣбо* (С1: 28), *оро* (С1: 89)

- В глаголни окончания за минало време поведението на /х/ е различно в трите села. В Скрът то изпада или се заменя с /й/, а в Баскалци и Горна Крушица изпада, като в позиция пред съгласна предизвиква удължаване на предходната гласна. Понякога обаче се запазва, по-често в Горна Крушица.

Примери: *одїме* (С2: 11), *едѣйме* (С3: 13), *пдстейме* (С3: 28) // *преддїва:ме* (Б1: 61), *вїка:ме* (ГК1: 20), *казва:ме* (ГК1: 29) // *счепка̀хме* (ГК3: 35)

Изглежда, и в трите села има връзка между глаголното време и поведението на /х/: формите, в които изпада, са аористни, а формите с /й/ или удължена гласна са имперфектни. Данните обаче са твърде малко, за да се формулира правилото категорично.

- Меките съгласни може да се появяват в краесловие.

Примери: *нїх* (Б1: 9), *дѣн'* (С2: 154), *огин'* (С3: 78)

- Възможна е антиципация на мекостта, като съгласната остава мека.

Пример: *тигѣйн'* (С3: 22)

- Мекото /т'/ се заменя с меко /к'/.

Примери: *свѣк'ата* (ГК1: 135), *пѣк'о* (С3: 85)

- Групата /вн/ се асимилира в (мн/.

Пример: *гламнїте* (С2: 25)

- В Скрът, и понякога в Баскалци, съгласната /й/ изпада между гласни.

Пример: *бизѣт* (Б1: 61), *мѣа* (С2: 16), *нѣа* (С2: 151), *нѣат* (С2: 85)

Ударение

- Често се явява двойно ударение, но само в Горна Крушица и Скрът.

Примери: *улицїте* (ГК1: 5), *тапанѣто* (С2: 32), *свѣдбитѣ ле* (ГК1: 2) // *стѣдлувету* (Б1: 122), *кѣчѣвето* (Б1: 298).

- Ударението е отметнато в много двусрични съществителни от женски и среден род.

Примери: *ѣфце* (ГК2: 22), *кѣзи* (ГК2: 22), *дѣца* (ГК1: 44), *оро* (С1: 89), *мѣсо* (С2: 48), *вѣдрѣ* (Б1: 74)

- Отметнато ударение в презентните форми на редица глаголи от второ спрежение.

Примери: *лѣви* (Б1: 163), *рѣди* (ГК2: 38), *иссушїме* (ГК1: 25), *гѣдат* (С2: 7), *свѣри* (С3: 45)

- Начално ударение във формите за първо лице единствено число сегашно време.

Примери: *пèча* (ГК2: 19), *йзвада̀м* (ГК2: 21)

- Начално ударение в императивните форми.

Примери: *òди* (ГК1: 148), *òрòби* (С3: 40)

- Ударение се мести върху тематичната гласна в аористни форми и аористни причастия, включително в глаголите със силабична представка.

Примери: *п̀рèйли* (Б1: 8) *од̀йл* (С1: 7), *п̀обегна̀л* (С1: 62), *сла̀гали* (ГК1: 4)

Morphology

- Характерни форми за някои лични местоимения, например:

именителна форма за първо лице единствено число *й̀а̀с* (Б1: 43, ГК1: 86, С1: 18), *àзeka* (Б1: 13)
 именителна форма за трето лице единствено число мъжки род *òн* (С1: 32)
 именителна форма за трето лице единствено число женски род *онà* (Б1: 218, ГК1: 137)
 именителна форма за първо лице множествено число *н̀йека* (ГК1: 50)
 именителна форма за трето лице множествено число *он̀й* (ГК1: 134)
 винителна форма за трето лице множествено число *н̀йх* (ГК2: 31, С1: 77)
 кратка винителна форма за трето лице множествено число *и* (Б1: 179, С2: 150)

- Ударението в третоличните именителни форми е на първата сричка в Скрът и на втората сричка в Баскалци и Горна Крушица.

Примери: *онà* (Б1: 218, ГК: 137), *он̀й* (ГК1: 132) // *òна* (С1: 12), *òни* (С1: 87)

- Плуралното окончание за мъжки род е */-e/* или */-йe/*.

Примери: *м̀ъзничàре* (Б1: 71), *казàне* (ГК1: 12), *пешк̀ир̀йе* (ГК1: 7), *рибàре* (С1: 65)

- Членът за мъжки род единствено число е */-o/*.

Примери: *корèмо* (Б1: 234), *свèкаро* (ГК1: 85), *òгино* (С1: 25)

- Членът за мъжки род множествено число е */-то/*.

Примери: *стòдлувето* (Б1: 122), *становèто* (ГК1: 36), *тапанàрето* (С2: 42)

- Окончанието за първо лице единствено число сегашно време за глаголи от първо и второ спрежение е */-a/* за непрефигираните глаголи. За префигираните то е */-a/* в Скрът и */-ам/* в Горна Крушица и */-м/* в Баскалци.

Примери: *ка̀жа* (Б1: 13, С1: 1), *й̀да* (С1: 18), *м̀еса* (ГК2: 2), *пèча* (ГК2: 19) // *навàл'а* (С1: 55) // *òднесàм* (ГК2: 25), *за̀денàм* (ГК2: 25), *остр̀й̀жем* (Б1: 190), *отсèчем* (Б2: 15)

- Съгласната в глаголните окончания за първо лице единствено число и трето лице множествено число сегашно време на глаголи от второ спрежение е твърда.

Примери: *м̀èр̀ът* (Б1: 104), *òженàм* (ГК2: 26), *ка̀нат* (С2: 41)

- Окончанието за първо лице множествено число сегашно време за първо и второ спрежение е */-ме/*, но понякога се среща и */-м/*.

Примери: *сѐме* (Б1: 35), *ткàме* (ГК1: 5), *сѐднѐме* (ГК1: 10), *òдѐме* (С1: 18) // *òдѐм* (С3: 14), *излѐзем* (С3: 20)

- Частицата за бъдеще време е *ке* или *ки*.

Примери: *ке ти дàт* (Б1: 77), *ке фàнѐте* (ГК1: 129), *ки дòе* (С1: 9)

- Страдателните причастия се образуват винаги със суфикса */-н/*.

Пример: *пудѝгнѐно* (Б1: 223), *сѐйан* (С3: 60)

- Аористните форми, еловите причастия и страдателните причастия при глаголи от някои разреди се образуват от сегашната основа.

Примери: *покажàх* (ГК3: 10), *мажàли* (ГК1: 97), *кажàли* (С1: 87), *занѝжѐни* (С1: 37), *пѐрена* (Б1: 223)

- Непреходни глаголи могат да се използват като преходни.

Пример: *ки го зàзѝши* (С1: 20)

СПЕЦИФИЧНИ ЧЕРТИ

- В Баскалци група */стр/* се явява като */ср/*

Примери: *срàга* (Г1: 142), *срѝжѐме* (Б1: 179)

- В Скрът тематичната гласна на първо и второ спрежение се обобщава в презентната парадигма: */-и/* за второ лице единствено число и */-е/* за трето лице единствено число.

Примери: *срѐтѝши* (С1: 141) // *гàле* (С1: 38), *прòсте* (С1: 93)

- В Горна Крушица имперфектните форми се образуват от основа разширена с морфемата */-ше-/*.

Пример: *зѝмашѐа* (ГК3: 32)